

درس آشنایی با رجال و درایه استاد سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۲۳ بهمن ۱۳۹۰
مصادف با: ۱۹ ربیع الاول ۱۴۳۳
جلسه: ۱۸

موضوع کلی: جوامع روایی ثانوی
موضوع جزئی: مزایای کتاب بحار الأنوار
سال: دوم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

اعتبار منابع کتاب بحار الأنوار:

بحث در کتاب بحار الأنوار بود، مطالبی را در مورد مؤلف و ساختار کتاب عرض کردیم، در مورد منابع و مصادری که مرحوم علامه مجلسی در بحار الأنوار از آنها استفاده کرده عرض کردیم که خود ایشان فرموده از ۳۷۸ منبع حدیثی شیعی و حدود ۸۰ منبع از منابع اهل سنت استفاده کرده، البته از منابع دیگری هم استفاده شده تا جایی که بعضی منابع و مصادر استفاده شده در بحار الأنوار را تا ۶۰۰ منبع ذکر کرده‌اند، خود علامه مجلسی در مورد اعتبار منابع کتاب بحار الأنوار در فصل دوم از مقدمه مطالبی را ذکر کرده است، انتساب بسیاری از این منابع به مؤلفین آنها مشهور بوده و خود آن کتب هم از کتب معتبر شناخته شده‌اند لذا مرحوم علامه از اعتبار آنها بحث نکرده است، بعضی از منابع مثل احتجاج و غرر که اسناد روایات در آنها حذف شده به نظر علامه مجلسی معتبر شمرده شده برای اینکه روایات این منابع مطابق با روایات کتب معتبره دیگر بوده است.

مرحوم علامه از بعضی از کتب مثل عوالی اللثالی و تنبیه الخواطر کمتر روایت نقل کرده چون این کتب، روایات شیعه و سنی را مخلوط کرده‌اند. بعضی از منابع هم بخاطر اینکه روایات آن کتب در منابع مهم‌تر موجود بوده لذا علامه مجلسی به منبع اصلی مراجعه کرده و از آن منبع اصلی روایت را نقل کرده است، همچنین از مصباح الشریعة که یکی از کتب روایی است خیلی کم روایت نقل کرده بخاطر اینکه سند قابل اعتمادی ندارد. در مجموع منابعی که در اختیار علامه مجلسی بوده بسیار متنوع و کثیر بوده که شاید خیلی از آن منابع اکنون در دسترس ما نباشد، شرائطی در آن زمان فراهم شده بود که منابع مختلف و حتی نسخه‌های مختلف از یک منبع در اختیار علامه مجلسی قرار داشته که اکنون اثری از آنها نیست ولی علامه مجلسی بخاطر موقعیتی که در دربار صفوی داشت و شیخ الإسلام بود امکان فراهم کردن نسخ و کتب مختلف از منابع شیعه و سنی را داشت. خود علامه می‌گوید: من از منابع اهل سنت هم یا به جهت استدلال بر علیه اهل سنت و یا به جهت حمل بر تقیه و یا برای تأیید روایات شیعه استفاده کردم. آنچه ذکر شد مختصری در مورد کتاب بحار الأنوار بود.

مزایای کتاب بحار الأنوار

جدا از گستردگی ابواب کتاب که علامه مجلسی بیش از ۲۰۰۰ باب برای این کتاب قرار داده است روایاتی که در ذیل ابواب قرار داده شده اگر کوتاه و مختصر بوده‌اند و امکان داشته در ذیل چند باب قرار گیرند علامه آن روایات کوتاه را

در ذیل تمام ابواب مربوطه آورده لذا ممکن است یک روایت در ابواب مختلف تکرار شده باشد ولی اگر روایت طولانی بوده مرحوم علامه روایت را تقطیع کرده؛ یعنی بخشی از روایت را در باب مربوطه آورده ولی در ذیل آن به متن کامل روایت ارجاع داده و تذکر داده که این روایت تقطیع شده بر خلاف صاحب وسائل الشیعه که او هم روایات را تقطیع کرده ولی کم‌تر به تقطیع روایات اشاره کرده ولی مرحوم مجلسی هر جا که روایت را تقطیع کرده به این تقطیع اشاره کرده و حتی به متن کامل آن روایت ارجاع داده است. پس ضمن اینکه در کتاب بحار الأنوار تکرار صورت گرفته به گونه‌ای که بعضی قائلند یک پنجم روایات کتاب بحار الأنوار تکرار شده ولی کاری که علامه مجلسی انجام داده این است که در مواردی که روایات طولانی بوده و امکان آوردن تمام روایت در ابواب مختلف وجود نداشته روایت را تقطیع کرده و در ذیل آن به تقطیع آن اشاره و به متن کامل روایت هم ارجاع داده است. گاهی هم تفاوت‌های زیادی در نسخه‌های منابع کتاب بحار الأنوار وجود داشته که مرحوم علامه مجلسی به آن تفاوت‌ها هم اشاره کرده و خود این کار هم مستلزم تکرار شده؛ یعنی علاوه بر اینکه تنظیم و تبویب ابواب مختلف موجب تکرار شده در مواردی هم اختلاف نسخ منابع کتاب بحار الأنوار موجب تکرار شده است.

از جمله مزایای این کتاب، ذکر آیات قرآن در هر باب است همانند روشی که مرحوم فیض کاشانی در کتاب وافی اعمال کرده است. مرحوم علامه در مواردی که آیات، محتاج تفسیر بوده‌اند به کلمات مفسرین هم اشاره کرده و بعد از ذکر آیات به ذکر روایات پرداخته و با این کار زمینه مقارنه بین آیات و روایات را فراهم کرده‌اند.

یکی دیگر از مزایای کتاب بحار الأنوار، جامعیت این کتاب است که این جامعیت همان طور که قبلاً هم اشاره شد به این جهت است که همه مسائل اعم از احکام، عقاید، اخلاقیات، تاریخ، تفسیر و... در این کتاب آورده شده است.

مزیت دیگر کتاب بحار الأنوار مسئله رجوع به منابع اهل سنت و ذکر منابع اهل سنت است؛ یعنی ولو اینکه مرحوم علامه مجلسی به غرض استدلال بر علیه خود اهل سنت یا حمل بر تقیه و یا تأیید روایات شیعه از منابع اهل سنت هم روایت نقل کرده اما بالاخره این خودش مزیتی است که در مواردی از منابع اهل سنت هم روایت ذکر شده است و این کار در کتب دیگر کم‌تر صورت گرفته است.

کار دیگری که ایشان انجام داده این بوده که روایات متعارض را ذکر کرده و در صدد حل تعارض بین آنها برآمده که جمع روایات متعارض هم مزیتی دیگر است.

مزیت دیگر این است که ایشان در ضمن نقل روایات، اقوال بزرگان و علماء را هم در آن مسئله نقل کرده است. گاهی مرحوم علامه بحث‌های مستقلی را اشاره کرده؛ مثلاً راجع به معاد جسمانی، قضاء و قدر علاوه بر اینکه روایات مربوطه را ذکر کرده مستقلاً به بحث در رابطه با این موارد پرداخته است و گویا رساله مستقلی را در رابطه با این موارد به رشته تحریر در آورده است، در کنار این کار بعضاً رساله‌های مستقل را هم نقل کرده؛ مثلاً رساله الحقوق امام سجاد(ع) را به طور کامل نقل کرده است.

در مواردی هم خود علامه مجلسی به توضیح و تفسیر احادیث پرداخته؛ یعنی روایاتی را که دارای ابهام بوده توضیح داده و آن ابهامات را برطرف کرده است.

مجموع آنچه که عرض شد از امور مهمی است که اهمیت رجوع به این کتاب را برای هر کسی که جویای معارف دینی باشد ثابت می‌کند. البته این بدان معنی نیست که هر چه که در کتاب بحار الأنوار نقل شده باشد را بتوان به عنوان یک روایت صحیح قلمداد کرد؛ چون مرحوم علامه فقط در مقام جمع آوری و حفظ معارف و روایات شیعی بوده و این گونه نبوده که فقط در مقام ذکر روایات صحیح باشد و به همین خاطر گاهی روایات صحیح با ضعاف مخلوط شده است.

بحث جلسه آینده: مشکلات کتاب بحار الأنوار بحثی است که انشاء الله در جلسه آینده به آن خواهیم پرداخت.

«والحمد لله رب العالمین»